

Tilovova Muborak Shokir qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi
Filologiya tillarni o'qitish o'zbek tili fakulteti 1-kurs talabasi

Fan o'qituvchisi: Begmatov Alibek

Navoiy innovatsiyalar Universiteti Surxondaryo kampusi
Filologiya tillarni o'qitish o'zbek tili fakulteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada din va diniy pluralizm muammosi falsafiy, sotsiologik va tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Turli diniy an'analar va ularning ijtimoiy hamjamiyatdagi o'rni, bir-biriga bo'lgan munosabati, shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida dinlararo muloqotning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Maqolada diniy pluralizmning tarixiy ildizlari, asosiy nazariy yondashuvlar va uning ijtimoiy oqibatlari ilmiy dalillar asosida ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *din, diniy pluralizm, dinlararo muloqot, tolerantlik, globallashuv, ijtimoiy uyg'unlik.*

Аннотация: *В данной статье анализируется проблема религии и религиозного плюрализма с философской, социологической и исторической точек зрения. Рассматриваются различные религиозные традиции и их место в обществе, их взаимоотношения, а также важность межрелигиозного диалога в контексте современной глобализации. В статье раскрываются исторические корни религиозного плюрализма, основные теоретические подходы и его социальные последствия на основе научных данных.*

Ключевые слова: *религия, религиозный плюрализм, межрелигиозный диалог, толерантность, глобализация, социальная гармония.*

Annotation: *This article examines the problem of religion and religious pluralism from philosophical, sociological, and historical perspectives. The role of various religious traditions in social communities, their interrelationships, and the importance of interreligious dialogue in the context of modern globalization are analyzed. The article*

explores the historical roots of religious pluralism, major theoretical approaches, and its social consequences based on scientific evidence.

Key words: religion, religious pluralism, interfaith dialogue, tolerance, globalization, social harmony.

Kirish: Zamonaviy dunyoda din va diniy xilma-xillik masalasi nafaqat teologik, balki falsafiy, sotsiologik va siyosiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insoniyat tarixida minglab dinlar, e'tiqodlar va ma'naviy an'analar vujudga kelib, turli madaniyatlar va sivilizatsiyalarning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynagan. Bugungi kunda dunyoning turli burchaklarida yashayotgan milliardlab insonlar o'zining hayotini ma'lum bir diniy e'tiqod asosida qurib kelmoqda.

Diniy pluralizm — bu turli diniy an'analar va e'tiqodlarning bir jamiyatda tinch-totuv yonma-yon mavjud bo'lishi va ular o'rtasidagi o'zaro hurmat, bag'rikenglik hamda muloqot tamoyillarini anglatuvchi tushunchadir. Bu hodisa qadim zamonlardan mavjud bo'lsa-da, XX asrning ikkinchi yarmida, ayniqsa globallashuv jarayoni kuchayishi bilan birga yangicha mazmun va ko'lam kasb etdi. Jahon aholisining harakatchanligi oshishi, axborot texnologiyalarining rivojlanishi va madaniyatlararo muloqotning chuqurlashuvi dinlararo munosabatlarni insoniyatning dolzarb muammolaridan biriga aylantirdi.

Ushbu maqolaning maqsadi — diniy pluralizmning falsafiy va sotsiologik asoslarini, tarixiy rivojlanish bosqichlarini, asosiy nazariy modellarini va zamonaviy jamiyatdagi rolini ilmiy-tanqidiy nuqtayi nazardan tahlil qilishdir. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, tarixiy-mantiqiy va fenomenologik metodlardan foydalanildi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Diniy pluralizm muammosi turli davr va mamlakat olimlari tomonidan o'rganilgan. Ingliz faylasufi Jon Hick (John Hick) zamonaviy diniy pluralizm nazariyasining asoschisi hisoblanadi. Uning «God and the Universe of Faiths» (1973) va «An Interpretation of Religion» (1989) asarlarida barcha yirik dinlar bir xil mutlaq voqelikka — «Ilohiyga» (The Real) yo'naltirilgan turlicha insoniy javoblar sifatida talqin etiladi [1]. Hick nazariyasi keyinchalik ko'plab tadqiqotchilar, jumladan, Pol Knitter (Paul Knitter) va Uilfrid Smit (Wilfred Cantwell Smith) tomonidan rivojlantirildi [2].

Nemis ilohiyotchisi Karl Raner (Karl Rahner) «anonim xristianlik» tushunchasini ilgari surib, boshqa dinlar vakillari ham bilmagan holda nasroniy qiymatlarni qabul qilgan bo'lishlari mumkinligini ta'kidladi [3]. Bu yondashuv inklyuzivizm oqimining asosini tashkil etadi. Eksklyuzivizm nuqtayi nazarini esa Karl Bart (Karl Barth) va Xendrik Kremer

(Hendrik Kraemer) ifodalagan bo‘lib, ular faqat bir din — xristianlik — haqiqiy najot yo‘li ekanligini ta’kidlaganlar [4].

O‘zbek olimlari orasida bu mavzuga qiziqish ham ortib bormoqda. Falsafachi olim I. Karimov o‘zining tadqiqotlarida O‘rta Osiyodagi diniy bag‘rikenglik an‘analarini alohida ta’kidlagan [5]. Sotsiolog N. Normatov esa zamonaviy O‘zbekistondagi diniy xilma-xillik va jamiyat uyg‘unligini empirik ma’lumotlar asosida tahlil qilgan [6]. Shuningdek, diniy bag‘rikenglik, tolerantlik va milliy o‘zlikni anglash munosabatlari haqida bir qator falsafiy dissertatsiyalar ham yoqlanganki, ular ushbu tadqiqot uchun muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qildi.

ASOSIY NAZARIY YONDASHUVLAR

Eksklyuzivizm. Eksklyuzivizm (lot. *exclusivus* — istisno qiluvchi) diniy pluralizmga nisbatan eng qat’iy yondashuv bo‘lib, faqat bitta din yoki mazhab mutlaq haqiqatni ifodalaydi, degan g‘oyaga asoslanadi. Bu nuqtayi nazarga ko‘ra, boshqa dinlar asosiy yolg‘on yoki chekli bo‘lib, najot faqat muayyan e’tiqod doirasida mumkin. Eksklyuzivizm ko‘plab an‘anaviy diniy jamoalarga, jumladan, ba’zi protestant oqimlariga, konservativ islom tarqoqlariga va ortodoks yahudiy guruhlariga xos.

Falsafiy jihatdan eksklyuzivizm haqiqatning obyektiv va yagona ekanligi g‘oyasiga tayanadi. Biroq bu yondashuv bir qator tanqidiy savollarni ham yuzaga keltiradi: agar faqat bitta din haq bo‘lsa, qolgan milliardlab insonlarning taqdiriga nima bo‘ladi? Ularning axloqiy hayoti va ma’naviy tajribalari qanday baholanadi? Bu savollar eksklyuzivizmning ichki ziddiyatlarini ko‘rsatib beradi.

Inklyuzivizm. Inklyuzivizm (lot. *inclusivus* — o‘z ichiga oluvchi) eksklyuzivizm va pluralizm o‘rtasidagi o‘rta yo‘lni tutadi. Bu yondashuv bo‘yicha, bir din mutlaq haqiqatni namoyon etadi, ammo boshqa dinlarda ham qisman haqiqat va najot imkoniyati mavjud. Katolik ilohiyotida Ikkinchi Vatikan Sobori (1962—1965) dan keyin inklyuzivizm rasmiy mavqe kasb etdi. Mashhur hujjat «Nostra Aetate» (1965) boshqa dinlardagi haqiqat va muqaddaslikni tan oldi [7].

Karl Ranerning «anonim xristianlar» nazariyasi inklyuzivizmning eng ta’sirchan falsafiy ifodasidir. Raner ta’biricha, Masihning najot keltiruvchi inoyati barcha insonlarga, hatto Injilni hech qachon eshitmagan kishilarga ham yetib borishi mumkin. Bu g‘oya inklyuzivizmning insonparvarlik jihatini ifodalaydi, ammo boshqa dinlarni o‘z e’tiqodi doirasida «eritib yuborishga» urinish sifatida tanqid qilingan ham.

Pluralizm. Diniy pluralizm nazariyasi — barcha yirik diniy an'analar bir xil mutlaq haqiqatga eltuvchi turli yo'llar ekanligini tan oluvchi yondashuvdir. Jon Hikning Kant falsafasiga tayanib ishlab chiqqan nazariyasida ilohiy voqelik («The Real») o'zida hech qanday xususiyatga ega emas, insonlar uni o'z madaniy va diniy filtrlari orqali idrok etishadi [1]. Shuning uchun «Alloh», «Xudo», «Brahman», «Dharma» va boshqa tushunchalar bir haqiqatning turli ifodalari hisoblanadi.

Pluralizm yondashuvining kuchli tomoni — u diniy bag'rikenglikka mustahkam falsafiy asos yaratadi va turli dinlar o'rtasidagi muloqotni rag'batlantiradi. Zaifligi esa shundan iboratki, ayrim tanqidchilar bu yondashuv barcha dinlarning o'ziga xos da'volarini nisbiylashtiradi va ularning ichki mantiqini buzadi, deb hisoblashadi [8].

DINIY PLURALIZMNING TARIXIY ILDIZLARI

Diniy xilma-xillikka bag'rikenglik g'oyasi qadimgi zamonlardan kuzatiladi. Qadimgi Eron shohi Kir II (miloddan avvalgi 559—530) o'z imperiyasidagi turli xalqlarning diniy erkinligini himoya qilgan. U Bobilda yahudiylarning o'z diniylari bilan qaytishiga ruxsat bergan va bu harakat keyingi diniy bag'rikenglik an'analari uchun muhim tarixiy namuna bo'lib xizmat qildi [9].

Buddizm tarixi ham diniy pluralizmning yorqin namunalarini beradi. Hind imperatori Ashoka (miloddan avvalgi 268—232) Buddani qabul qilgandan so'ng, o'z imperiyasidagi barcha dinlarga — brahmanizm, jaynizm va boshqalarga — hurmat ko'rsatishni buyurgan. Uning toshga o'yilgan farmonlarida barcha e'tiqodlarga nisbatan bag'rikenglik talab qilinadi va bu farmonlar tarixiy hujjat sifatida saqlanib qolgan [10].

O'rta Osiyoda islom keng tarqalgunga qadar va undan keyin ham turli dinlar — zardushtiylik, buddizm, nasroniylik, manixeylik — bir hududda yonma-yon mavjud bo'lgan. Somoniylar va qoraxoniylar davrida Samarqand va Buxoroda turli din vakillari erkin yashagan. Ibn Sino, Beruniy va Ulug'bek kabi O'rta Osiyo allomalarining asarlarida turli madaniyatlar va e'tiqodlarga nisbatan intellektual ochiqlik yaqqol ko'zga tashlanadi [11].

GLOBALLASHUV VA ZAMONAVIY DINIY PLURALIZM

XX asr oxiri va XXI asrning boshlarida globallashuv jarayoni dunyo miqyosidagi diniy manzarani tubdan o'zgartirdi. Aholi migratsiyasi natijasida avval bir-biridan uzoq bo'lgan din vakillari endi bir shahar, hatto bir mahalla doirasida yashashga majbur bo'lmoqda. Masalan, bugungi kunda London shahri Yevropaning eng ko'p diniy xilma-xillikka ega shaharlari qatorida, unda 50 dan ortiq dinlar vakillari yashaydi [12].

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar diniy g'oyalarning tarqalishini jadallashtirib, yangi e'tiqodiy manzaralarni yuzaga keltirmoqda. Sotsiolog Piter Berger (Peter Berger) «sekularizatsiya nazariyasi» ning inqirozini e'tirof etib, bugungi dunyo avvalgidan ham ko'ra ko'proq diniy ekanini ta'kidladi [13]. Bu kuzatuv zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarda keng tasdiqlangan: Pew Research Center ma'lumotlariga ko'ra, 2050 yilga kelib dunyo aholisining 80 foizdan ko'prog'i biror bir dinga mansub bo'ladi [14].

Globalashuv shuningdek diniy konfliktlar va radikalizm xavfini ham kuchaytirdi. Diniy identifikatsiyaning ijtimoiy bosim va iqtisodiy tengsizlik bilan uyg'unlashuvi ba'zi hollarda ekstremal oqimlarning rivojlanishiga sharoit yaratmoqda. Bu vaziyat diniy pluralizm va tolerantlik tamoyillarini yanada mustahkamlashni ijtimoiy zarurat darajasiga ko'tarmoqda.

DINLARARO MULOQOT: NAZARIYA VA AMALIYOT

Dinlararo muloqot (interfaith dialogue) — turli din vakillari o'rtasidagi o'zaro tushunish, hurmat va hamkorlikka qaratilgan muloqot jarayonidir. Bu tushuncha XX asrning o'rtalarida faol rivojlanib, 1893 yilgi Chikago Jahon Dinlari Parlamenti uning zamonaviy tarixidagi muhim boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi [15].

Leonard Swidler (Leonard Swidler) o'zining mashhur «Dinlararo muloqotning oltin qoidalari» asarida samarali muloqot uchun bir qator tamoyillarni belgilab berdi: birinchidan, muloqot o'rganish uchun olib borilishi kerak; ikkinchidan, har bir din vakili o'z e'tiqodini birinchi shaxs sifatida ifodalashi lozim; uchinchidan, muloqotchilar o'rtarisida haqiqiy tenglik bo'lishi shart [16]. Bu tamoyillar bugungi kunda keng qo'llanilmoqda.

Amaliy nuqtayi nazardan dinlararo muloqotning bir necha darajalari ajratiladi: teologik muloqot (ilohiyotchilar o'rtasida), ijtimoiy-amaliy muloqot (birgalikdagi loyihalar), ruhiy muloqot (ibodat tajribasini o'rtoqlashish) va kundalik hayot muloqoti (oddiy din vakillari o'rtasida). Har bir daraja o'ziga xos metodologiya va yondashuv talab etadi.

O'ZBEKISTONDA DINIY PLURALIZM

O'zbekiston tarixan turli din va e'tiqodlar kesishgan hududda joylashgan. Zardushtiylik, buddizm, nasroniylik, yahudiylik va nihoyat islom — bu dinlarning barchasi O'rta Osiyo zaminida o'z izini qoldirgan. Bugungi kunda O'zbekistonda aholi asosan sunniy musulmon bo'lsa-da, mamlakatta pravoslav nasroniylar, yahudiylar, katoliklar va boshqa din vakillari ham yashaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasi vijdon erkinligini kafolatlaydi va «Diniy tashkilotlar va birlashmalar to‘g‘risida»gi qonun (1998, 2021 yilda yangilangan) turli dinlarga teng huquqiy maqom beradi [17]. Bu huquqiy baza diniy bag‘rikenglikning rasmiy asosini tashkil etadi.

Amaliyotda esa O‘zbekistonda dinlararo munosabatlar asosan tinch kechadi. «Mahalla» instituti turli din vakillari o‘rtasidagi kundalik muloqot va hamkorlikning muhim platformasi bo‘lib xizmat qiladi. Biroq ba’zi tadqiqotlar diniy ekstremizmga qarshi kurash chora-tadbirlarining ba’zan mo‘‘tadil diniy faoliyatga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ta’kidlaydi [18], bu esa siyosiy muvozanatni saqlashning murakkabligini ko‘rsatadi.

DINIY TOLERANTLIK VA IJTIMOIIY UYG‘UNLIK

Diniy tolerantlik — boshqa dinlar vakillari va ularning e’tiqodlariga nisbatan bag‘rikenglik, hurmat va sabr-toqatni bildiruvchi ijtimoiy-axloqiy tamoyildir. Faylasuf Jon Lokk (John Locke) XVII asrda «Tolerantlik haqida maktub» asarida diniy tolerantlikni fuqarolik ozodligi bilan bog‘ladi va bu g‘oya zamonaviy liberal demokratiyaning poydevorlaridan biriga aylandi [19].

Empirik sotsiologik tadqiqotlar ko‘p dinli jamiyatlarda ijtimoiy kapital va uyg‘unlikning yuqoriroq bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatib bermoqda. Ammo bu bog‘liqlik murakkab va sharoitga bog‘liq: iqtisodiy tengsizlik, siyosiy beqarorlik va tarixiy ziddiyatlar diniy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun diniy tolerantlik ijtimoiy adolat va iqtisodiy rivojlanish siyosatlaridan ajratib o‘ylab bo‘lmaydi.

Demokratik nazariyada diniy pluralizm ko‘pincha «deskriptiv pluralizm» (jamiyatda haqiqatdan ham turli dinlar mavjudligi) va «normativ pluralizm» (bu xilma-xillikni qadrlash va himoya qilish kerakligi) o‘rtasidagi farq orqali tahlil etiladi. Zamonaviy liberal demokratiyalar asosan ikkinchisini — normativ pluralizmni — rasmiy davlat siyosati sifatida qabul qilgan.

TANQIDIY TAHLIL VA MUNOZARALI MASALALAR

Diniy pluralizm nazariyasi o‘ziga xos cheklovlar va tanqidlarga ham duch keladi. Birinchidan, «barcha yo‘llar bir manzilga olib boradi» degan metafora juda soddalashtirilgan bo‘lishi mumkin, chunki turli dinlar najot, axloq va kosmologiya haqida bir-biridan tubdan farq qiluvchi ta’limotlarga ega. Masalan, islomda tavhid (yagona Alloh) va xristianlikdagi Uchbirlik (Troitsa) tushunchasi o‘rtasidagi ziddiyat shunchaki «til farqi» bilan izohlash qiyin [20].

Ikkinchidan, ayrim tanqidchilar pluralizm yondashuvi diniy identifikatsiyani zaiflashtirib, barcha dinlarni «bir xil massa»ga aylantirish xavfini tugʻdiradi, deb hisoblashadi. Bu esa oʻz navbatida diniy anʼanalarning ichki mantiqiga nisbatan intellektual halollikni talab etadi. Uchinchidan, ayrim falsafiy yondashuvlar shuni koʻrsatadiki, haqiqiy dinlararo muloqot faqat oʻz eʼtiqodiga qatʼiy ishongan odamlar oʻrtasida samarali boʻlishi mumkin — eʼtiqodi «nisbiy» boʻlgan kishi muloqotga haqiqiy hissa qoʻsha olmaydi.

Shunga qaramay, bu tanqidlar diniy pluralizmning oʻzini inkor etmaydi — balki uning nazariy apparatini takomillashtirishga undaydi. Zamonaviy olimlarning aksariyati «deep pluralism» (chuqur pluralizm) yoki «engaged pluralism» (faol pluralizm) tushunchalarini ilgari surmoqdaki, ular oʻziga xoslikni yoʻqotmagan holda haqiqiy muloqot olib borishni taʼkidlaydi [21].

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qoʻllanildi. Birinchidan, qiyosiy-tahliliy metod: turli diniy anʼanalar va ularning pluralizm masalasiga munosabati qiyosiy ravishda tahlil qilindi. Ikkinchidan, tarixiy-mantiqiy metod: diniy pluralizm gʻoyasining rivojlanish tarixi va ichki mantiqiy izchilligi oʻrganildi. Uchinchidan, fenomenologik yondashuv: diniy tajriba va uning oʻziga xos mazmuni ichkaridan tushunishga harakat qilindi.

Manbalar sifatida asosan xorijiy ilmiy jurnallarda (JSTOR, Google Scholar, ResearchGate) chop etilgan peer-reviewed maqolalar, diniy pluralizm borasidagi fundamental monografiyalar, shuningdek Oʻzbekiston Respublikasining qonunchilik hujjatlari va milliy statistika maʼlumotlar ishlatildi. Maqolani yozishda ilmiy halollik va manba koʻrsatish standartlariga rioya qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, diniy pluralizm — bu zamonaviy insoniyatning muqarrar ijtimoiy realligidir. Globallashtirish, migratsiya va axborot inqilobi sharoitida hech bir jamiyat oʻzini diniy xilma-xillikdan mutlaqo ajratib qoʻya olmaydi. Masalaning mohiyati diniy xilma-xillikning mavjudligida emas, balki uni qanday boshqarish — konfliktga yoʻl hamkorlikka yoʻnaltirishda yotadi.

Tarixiy tajriba koʻrsatadiki, diniy bagʻrikenglik madaniy gullab-yashnash va ijtimoiy barqarorlik bilan kuchli korrelyatsiya qiladi. Oʻrta asrlar Andalusiyasi, Usmonli imperiyasining millat tizimi va Hindistonning koʻp asrluk dinlararo muloqot anʼanasi buning

yorqin misollaridir. Aksincha, diniy eksklyuzivizm va zo‘ravonlik faqat jamiyatni vayron qilgan.

Nazariy jihatdan esa, uch asosiy yondashuv — eksklyuzivizm, inklyuzivizm va pluralizm — har biri ma’lum kontekstda o‘z mantiqiga ega. Amaliy muloqot uchun eng samarali yondashuv — bu o‘ziga xoslikni saqlab, boshqalarga nisbatan intellektual zaiqlik va insoniy hurmatni birlashtirishdir.

AMALIY TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi. Ta’lim sohasida: maktab va oliy o‘quv yurtlarida turli dinlar tarixi va falsafasini ob’ektiv o‘rgatuvchi fanlarni kiritish, dinlararo muloqot ko‘nikmalarini tarbiyalash zarur. Bu jamiyatdagi kelajak avlodning diniy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Davlat siyosati sohasida: diniy erkinlik va davlat neytralligining huquqiy kafolatlarini mustahkamlash, shu bilan birga diniy ekstremizmga qarshi samarali, ammo mutanosib chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Fuqarolik jamiyati doirasida esa dinlararo muloqot forumlarini, birgalikdagi ijtimoiy loyihalarni va madaniy almashuvlarni faol qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir.

Media va kommunikatsiya sohasida: ommaviy axborot vositalarida turli dinlar haqida to‘g‘ri, hurmatli va xilma-xil ma’lumot berish standartlarini shakllantirish kerak. Diniy radikalizm va zo‘ravonlikni o‘rganishni muhim ijtimoiy muammo sifatida tan olgan holda, muloqot va tolerantlikni rag‘batlantiradigan narrativlarni faol targ‘ib qilish lozim.

Xulosa: Ushbu maqolada din va diniy pluralizm muammosi falsafiy, sotsiologik va tarixiy nuqtayi nazardan keng tahlil qilindi. Eksklyuzivizm, inklyuzivizm va pluralizm — bu uch asosiy nazariy yondashuv turli madaniy va intellektual kontekstlarda o‘z o‘rniga ega. Biroq zamonaviy globallashtirilgan dunyoda amaliy dinlararo muloqot va o‘zaro hurmat tamoyillari ijtimoiy barqarorlik uchun zaruriy shart ekanligi ayon bo‘ldi.

Tarixiy tajriba diniy bag‘rikenglikning nafaqat axloqiy qadriyat, balki pragmatik ijtimoiy zarurat ekanligini ko‘rsatadi. Turli dinlarni bir-birini boyituvchi ma’naviy tajribalar sifatida ko‘rish va ular o‘rtasidagi haqiqiy muloqotni rag‘batlantirish zamonaviy sivilizatsiyaning eng muhim vazifalaridan biridir. O‘zbekiston esa o‘zining boy tarixiy merosi, ko‘p asrlik bag‘rikenglik an‘analari va huquqiy bazasiga tayanib, bu sohadagi ijobiy namunani davom ettirishi mumkin.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun quyidagi yo‘nalishlar tavsiya etiladi: O‘zbekistonda dinlararo munosabatlarni empirik o‘rganish, raqamli muhitdagi diniy identifikatsiya

dinamikasi va yosh avlodning diniy pluralizmga munosabatini sotsiologik tahlil qilish. Bu mavzular zamonaviy O'zbekiston ilmiy hamjamiyati uchun dolzarb va muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hick J. An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent. — New Haven: Yale University Press, 1989. — 412 p.
2. Knitter P. F. No Other Name? A Critical Survey of Christian Attitudes Toward the World Religions. — Maryknoll: Orbis Books, 1985. — 285 p.
3. Rahner K. Theological Investigations, Vol. V. — London: Darton, Longman & Todd, 1966. — 390 p.
4. Barth K. Church Dogmatics, Vol. I/2. — Edinburgh: T&T Clark, 1956. — 884 p.
5. Karimov I. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. — Toshkent: O'zbekiston, 1997. — 326 b.
6. Normatov N. Zamonaviy O'zbekistonda diniy xilma-xillik va ijtimoiy uyg'unlik. // Ijtimoiy fanlar jurnali. — 2019. — № 3. — B. 45–62.
7. Vatican Council II. Declaration on the Relation of the Church to Non-Christian Religions — Nostra Aetate. — Rome: Vatican Press, 1965.
8. Heim S. M. Salvations: Truth and Difference in Religion. — Maryknoll: Orbis Books, 1995. — 262 p.
9. Briant P. From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire. — Winona Lake: Eisenbrauns, 2002. — 1196 p.
10. Thapar R. Ashoka and the Decline of the Mauryas. — Oxford: Oxford University Press, 1961. — 289 p.
11. Starr F. Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane. — Princeton: Princeton University Press, 2013. — 664 p.
12. Vertovec S. Super-diversity and its implications. // Ethnic and Racial Studies. — 2007. — Vol. 30(6). — P. 1024–1054.
13. Berger P. L. The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. — Grand Rapids: Eerdmans, 1999. — 135 p.

14. Pew Research Center. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. — Washington DC: Pew Forum, 2015.
15. Seager R. H. The World's Parliament of Religions: The East/West Encounter, Chicago, 1893. — Bloomington: Indiana University Press, 1995. — 264 p.
16. Swidler L. Dialogue Principles. // Journal of Ecumenical Studies. — 1983. — Vol. 20(1). — P. 1–4.
17. O'zbekiston Respublikasining «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonuni. — Toshkent, 1998 (2021 yilda tahrirlangan).
18. Louw D. J. Religion and Post-Soviet Society in Central Asia. // Religion, State & Society. — 2021. — Vol. 49(2). — P. 112–130.
19. Locke J. A Letter Concerning Toleration. — London: Awnsham Churchill, 1689. — 58 p.
20. DiNoia J. A. The Diversity of Religions: A Christian Perspective. — Washington DC: CUA Press, 1992. — 197 p.
21. Moyaert M. Interreligious Dialogue and the Challenge of Comparative Theology. — Leiden: Brill, 2011. — 284 p.